

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

maner. Hon gör denna fixering skickligt och omsorgsfullt, men är det verkligen en genre hon bestämmer? Hon medger själv att Lantlivets lov kan anta många former; även om den fristående dikten var vanligast finns lovprisning av lantlivet som inslag i större poem eller prosaverk – så i Spegels *Guds Werk och Hwila*. Enligt min mening är det inte en genre (Gattung) utan ett tema som här definieras.

Det studerade tidsrummet är den »absolutistiska epoken». Men vad som avses därmed är inte helt klart. Enväldet var en statsform som i Frankrike, Danmark, Sverige och flera tyska stater växte fram under 1600-talet och som på de flesta håll levde vidare under 1700-talet eller ännu längre som »upplöst despotism». Men alla stater styrdes inte enväldigt. Lantlivet prisades och ställdes mot hovlivet även i stater som England eller Sverige under 1700-talet. Visserligen är det ett intressant fenomen att temat i Sverige blir populärt först omkring 1680, då enväldet infördes. Men någon mer exklusiv bindning av temat till enväldet som statsform torde inte kunna göras. Författaren uttrycker sig också ovanligt svävande då hon (s. 7) bestämmer tidsrummet för undersökningen: »Die Ausgangsbasis für diese Fragestellung bilden die Texte jenes Zeitraums, in dem in Deutschland die absolutistische Staatstheorie auf breiter Ebene ihre Wirksamkeit entfaltet, in dem die entscheidenden Prozesse des Übergangs vom spätmittelalterlich-feudalen Ständestaat zum modernen Machtstaat stattfinden; die Landlebenedichte des Barockzeitalters.» Det blir aldrig klart om härmed avses enbart 1600-talet eller även 1700-talet. De texter som undersöks härrör från det långa tidsrummet mellan slutet av 1500-talet och slutet av 1700-talet, även om tyngdpunkten ligger på 1600-talet. Man hade här önskat en mer ingående diskussion av frågan, om intresset för lantlivet har direkt samband med absolutismen som statsform eller med den samhällsstruktur, som växte fram under absolutismen och som i vissa väsentliga avseenden överlevde denna. Tydligt är i varje fall – och det är ett av de viktiga resultat av handlingen ger – att 1700-talets dikter till lantlivet skiljer sig mycket från 1600-talets. Kritiken av hovlivet avtar eller försvinner, lantlivet prisas för dess egen skull och inte så mycket som en motsats till hovlivet, lantlivet får framför allt moraliska aspekter: det är den vise (fromme) som lever på landet. Detta kan tyda på att samhällstrycket inte längre var så starkt: det gällde inte längre ett val mellan två livsformer. Fenomenet framträder också i svensk litteratur; även om Dalin ibland ställer lantliv mot hov- och stadsliv nöjer han sig ofta med att besjunga det oskyldiga och sälla livet på landet, och hos Nordenflycht finns knappast någon satir mot hov- och stadsliv.

Lantlivets lov hör från början adeln till. Men efter hand upptas temat även av borgerliga diktare. Som i så många andra avseenden följer borgaren i adelsmannens spår. Temat varierar emellertid, då borgaren använder det. Framför allt innehåller borgarnas dikter angrepp på bördens. Att temat skulle bli omtyckt av borgare är lätt att förstå: det innebar ju en kritik av det som var adelns privilegier. Här har man skäl att tala om de sura rönnbären, något som Anke-Marie Lohmeier för övrigt tycks göra mer än vad som är påkallat. Det är troligt att en undersökning av författarnas livsvillkor skulle visa, att det inte i första hand är de som inte lyckats i karriären som

besjunger lantlivet. I Sverige är det till stor del de som lyckats som prisar lantlivet: Lindschöld (fast hans dikter kan ha skrivits under den period, då han var i onåd), Spegel, Rosenfeldt, Triewald, Dalin. Snarare bör man i denna diktning se uttrycket för en moralisk konflikt hos dikterna. De hade underkastat sig samhällets spelregler men var medvetna om det moraliskt betänkliga i det och led därav.

Här tangeras en annan viktig fråga: är denna – som författaren klart visar – mycket traditionella diktning ett uttryck för personliga reaktioner? Författarens hela undersökning utgår från att den är det. Men ser man på många enskilda texter ställer man sig undrande. Det är svårt att tro att »O! huru säll är then som fri från alt bekymmer» skulle uttrycka vad En svensk fånge i Simbirsk känner långt från hovlivet, visserligen, men i en tvungen vistelse på landet som inte har något gemensamt med det tema han lovsjunger. Är dikterna inte många gånger rena stilövningar?

Den tvekan inför vissa av avhandlingens teser, som jag redovisat, minskar inte den respekt, nästan beundran, jag känt vid läsningen. Jag anser avhandlingens vara en av de intelligentast genomförda undersökningarna av 1600- och 1700-talens litteratur i ett samhällshistoriskt sammanhang som vi äger. Den är rik på väsentliga iakttagelser, mycket rikare än jag kunnat visa, den är klart disponerad och väl skriven, om än ställvis alltför omständlig. Man skulle önska att vi finge en liknande undersökning av den svenska litteraturen, där traditionen och utvecklingen från den första Guevaraöversättningen 1629 till Nordenflycht, Oxenstierna, Thorild och Geijer kartlades. Anke-Marie Lohmeier har med sin avhandling banat väg och ställt de viktiga frågorna.

Bernt Olsson

Robert M. Browning: *Deutsche Lyrik des Barock 1618–1723*. Autorisierte deutsche Ausgabe besorgt von Gerhart Teuscher (= Kröners Taschenausgabe Bd. 476). Alfred Kröner Verlag. Stuttgart 1980.

Det är nyttigt, att en i hemlandet högt värderad litteratur någon gång blir föremål för en kritisk studie av en utlänning. Den tyska barocklyriken har alltsedan 1910-talet studerats ivrigt av tyska forskare och ofta haussats på ett orimligt sätt. Men hur skulle denna lyrik stå sig i jämförelse med den utländska samtida lyriken? Tyska forskare har knappast ställt sig den frågan.

För några år sedan tog sig en amerikansk forskare, Robert M. Browning, före att ägna den tyska barocklyriken en kritisk monografi. Boken har vunnit sådan aktning i Tyskland, att den nu också har kommit ut i en tysk upplaga. Browning har fått sina värderingar bestämda av författare som Donne, Herbert och Milton men även Marini och Pascal. Det kunde blivit förintande för de tyska barocklyrikerna, men resultatet har i stället blivit en ställvis hög värdering, fast med accentfördelningar som ibland överraskar. Viktigast för Browning tycks vara graden av självupplevt. Mycket av den tyska barocklyriken är representativt och opersonligt, men Browning finner också där ibland det personligt upplevda lysa igenom. Weckherlin,

som brukar stå lågt i kurs hos tyska forskare, uppskattas högt av Browning, likaså Spee och Catharina Regina von Griffenberg. Angelus Silesius står enligt honom inte tillbaka för Herbert, Crashaw och Vaughan. Den verkliga favoriten är emellertid Johann Christian Günther, som fått sig tilldelad en hel liten monografi, 60 av bokens 240 sidor, full av ny och betydande forskning. Günther framstår genom det nära förhållandet mellan liv och dikt som en föregångare till Goethe. En svensk läsare erinrar sig här, att Günther är samtida med Frese, som i vår litteraturhistoria spelar en liknande roll, fast hans inspiration huvudsakligen är religiös, medan Günthers är erotisk.

Browning uppskattar dock även kunnandet, konstskickligheten. Hofmannswaldau står sig därför, trots mondäniteten, mycket bra. Brownings värderingar är alltigenom nyanserade och bestämda av en klar vilja att förstå den tyska lyrikens speciella förutsättningar och egenart. Som exempel på hans bedömningar kan anföras det han säger om Gryphius. Denne är, säger han, visserligen den tyska barocklyrikens centralfigur men ej dess summa, då hans register är synnerligen begränsat. Gryphius har inte den lust för livet och det intresse för människan som behövs för en mer mångsidig framställning av det mänskliga livet.

Brownings bok är, synes det mig, genom att den nalkats den tyska barocklyriken utifrån och genom sin säkra värdering den bästa introduktion en svensk läsare kan finna. Man skulle önska att den översattes till svenska. En riklig bibliografi, i den tyska utgåvan kompletterad med de senaste årens forskning, gör bokens värde ännu större.

Bernt Olsson

Ingrid och Sverker Ek: *Kellgren. Skalden och kulturkämpan. D. 2. Hans utveckling efter segern med Gustaf Wasa 1786*. Natur och Kultur. Sthlm 1980.

Första delen av den stora monografi över Johan Henrik Kellgren som nu fullbordats, utkom redan 1965. På titelbladet stod då som författare endast Sverker Ek, men ett förord meddelade, att hans hustru, fil. mag. Ingrid Ek, medverkat vid bokens tillkomst. Senare delen, som trycktes 1980 men distribuerades först 1981, året för professor Eks bortgång vid mycket hög ålder, bär däremot på sitt titelblad båda makarnas namn.

Redan 1965 framstod ju den då utgivna volymen som ett imponerande resultat av Sverker Eks ihärdiga och djupt engagerade Kellgrensstudium under mer än ett halvsekel. För en recensent 1981 blir tidsperspektivet än mer påfallande. Sverker Eks aktiva intresse för Kellgren sträckte sig tillbaka till den modernare svenska litteraturhistoriens tidiga år i början på seklet. I Samlaren 1907, tr. 1908, publicerades »Bidrag till kännedomen om Kellgrens kritiska verksamhet i Stockholms-Posten från och med år 1790», ett seminariearbete från någon av författarens första terminer som student vid Göteborgs högskola. Ett par år senare, 1910, följde en studie över Kellgrens sista diktning. Ek började alltså i tjuogaårsaldern utforska just den 1790-talets Kellgren – den mogna diktaren och kulturpersonligheten – som han sju decennier senare till sist skulle ägna en bred och sammanfattande behandling. Under mellanliggande år följde ju en rad studier över skalden, bl. a. uppslagsrika inlägg i debatten kring den roman-

tiskt stämde diktningen mot 1780-talets slut. Samtidigt stod Sverker Ek under femtio år som en av redaktörerna för Svenska Vitterhetssamfundets upplaga av Kellgrens skrifter med dess svit av tätttryckta, lärda kommentarhäften. Även annan gustaviansk diktning blev föremål för hans forskning, och man erinrar sig hans stora avsnitt om epoken i Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Den andra delen av Kellgrensmonografien är – liksom redan den första – byggd på en livslång och personligt levande förtrogenhet med ämnet.

De sexhundra sidor som nu ägnats Kellgrens nio sista år – från våren 1786 till våren 1795 – ger också en bred och detaljerad redogörelse för diktarens liv och mångsidiga verksamhet, där även bakgrundsteckningen i hög grad kommer till sin rätt. Rikedomen på associationer och referenser är slående. Problemdiskussion och dokumentation återfinns eljest huvudsakligen i en omfattande, dock mestadels kort hållen notapparat i slutet av volymen. Av ett förord framgår att författarna bl. a. sett som sitt syfte att söka direkt och engagerande förmedla Kellgrens insatser, idéer och livssyn till en »aktualitetskrävande nutidspublik».

Arbetets första band hade som ett av sina genomgående motiv den unge skaldens anknytning till och samarbete med Gustaf III och ledde fram till uppförandet av deras gemensamma verk Gustaf Wasa i januari 1786. Andra delen börjar med Kellgrens kallelse två månader senare att inträda i den då stiftade Svenska akademien, en markering av hans uppnådda ställning, men belyser sedan bl. a. hur diktaren kommer att avlägsna sig från monarken och finna sin väg i sekelslutets borgerliga kulturvärld.

Med något av den målande utförlighet som kan sägas karakterisera hela verket, skildras alltså i det första av volymens nio mäktiga kapitel »Kellgrens aktiva år i Svenska akademien». Intressant belyses här bl. a. diktarens språkvetenskapliga orientering och hans insatser i akademins arbete för svensk ortografi och för en svensk ordbok. Redan i slutet av detta kapitel berörs så en incident i Kellgrens fjärmande från kungen: skaldens vägran att på anmaning författa »ett skaldestycke över ämnet Svenska Bergverken», en vägran han motiverar med en markant formulerad självkarakteristik: »Jag har någon gång sökt uttrycka, med framgång eller ej, hvad jag *tänkt* eller *känt*, men ej att tekna hvad jag *sett*. Naturen har ej gifvit mig hvarken hand eller öga.»

Känslans växande betydelse är ett inslag i följande kapitel, »Lyriskt genombrott – stegrad musikalisk expressivitet», en i sin uppslagsrikedom och kringssyn mycket fånglande om inte alltid så lättöverskådlig framställning av Kellgrens rent poetiska verksamhet och utveckling kring 1787. Den lyriska stilen, den metriskas frigörelsen blir föremål för detaljerad analys, inte minst vid granskningen av skaldens självständiga gestaltning av den av kungen skisserade dramatiska texten »Gustaf Adolph och Ebba Brahe». Här gör sig ju impulser från Johannes Ewald gällande. I övrigt understryks Rousseaus betydelse, liksom den roll en av Kellgrens nära vänner, den gustavianska epokens fine kompositör J. M. Kraus, spelat som förmedlare inte bara av tidens stora musik utan även av samtida europeiskt kulturliv överhuvud.

Kring samma år kretsar följande kapitel: »Pro sensu communi-striden 1787 – kulminerande i samhällssatiren Man äger ej snille för det man är galen». Det formar sig till